

6. HET EINDE VAN HET ELECTRABELMONOPOLIE

PAARSGROENE HOOGSPANNING

Begin '99 wist Electrabel dat er tumultueuze jaren op komst waren. Europa verplichtte ons land een einde te maken aan het monopolie van Electrabel en een vrije markt te creëren. De basiswet was onder de regering Dehaene nog gepubliceerd. De nieuwe regering moest nu tientallen uitvoeringbesluiten uitvaardigen en grote, strategische beslissingen nemen. Stof dus voor onderhandelingen. Toen de bevoegdheid energie in juli '99 naar een groene staatssecretaris ging, kwam dat hard aan. De oude aanpak van akkoorden in de salons dreigde in het gevaar te komen. Wat een goede inschatting was.

De liberalisering of openstelling van de elektriciteitsmarkt zou gedurende vier jaar een groot deel van de tijd van het kabinet Deleuze innemen. Nieuwe wetten, tientallen uitvoeringsbesluiten, een "regulator" oprichten, een "netbeheerder" aanduiden..., het waren allemaal dingen die niemand ooit in België gedaan had. De situatie in andere landen gaf je wel inspiratie, maar elk land was anders. Pionierswerk dus. Interessant was dat we van de openstelling van de markt gebruik maakten om de reuzewinsten van Electrabel af te toppen ten voordele van de gezinnen en om een zeer sociaal energiebeleid uit te bouwen. Het sociaal fonds werd verzesvoudigd en de sociale tarieven gingen met 80% naar beneden. Nieuw voor mij was dat in al die interkabinettenvergaderingen en discussies belangrijke breuklijnen in ons land op soms dramatische wijze zichtbaar werden. Met als uitersten Ecolo en de MR, twee werelden. De multiculturele samenleving.

Voor ik het over de houding van de liberalen heb, licht ik kort twee technische kwesties toe. "Als jullie de elektriciteit goedkoper maken, zal er nog meer verspild worden, en dat is toch niet ecologisch verantwoord?" We kregen het vaak te horen. Het antwoord is simpel. Je hebt enerzijds de tarifiering van elektriciteit, die economisch correct moet zijn, die geen monopolierente mag bevatten. Bovenop de tarieven komen dan belastingen voor een sociaal fonds, een fonds voor hernieuwbare energie enz. Het kan natuurlijk niet de bedoeling zijn het gebruik van elektriciteit te ontmoedigen door Electrabel economisch onverantwoord hoge tarieven te laten aanrekenen. Tweede kwestie: liberalisering is geen deregulering, maar noodzaakt regulering. De vrije markt is niet iets dat er vanzelf gekomen is, maar een "constructie". De vrije markt is gemaakt door mensen in parlementen, regeringen en administraties die de regels ervan hebben vastgelegd. Een markt waar elektriciteit geproduceerd, verkocht en gekocht wordt, stelt zeer complexe problemen. De handel gebeurt via een netwerk, de elektriciteitsleidingen. Die hebben op sommige plaatsen een beperkte doorvoercapaciteit. Met andere woorden: er zijn fysieke beperkingen aan de elektriciteitshandel. Daar komt nog eens bij dat je elektriciteit niet kan stockeren: alle elektriciteit die geproduceerd wordt, moet op hetzelfde moment geconsumeerd worden. Bovendien is de handel in elektriciteit zeer weinig "elastisch": ook al stijgt de prijs, de afname daalt nauwelijks, want je hebt die elektriciteit immers nodig in je bedrijf of gebouw. De klassieke marktregels zijn hier niet zomaar van toepassing. Wie in zo'n situatie wil vermijden dat één of twee grote spelers misbruik maken van hun positie op de markt, moet regels uitvaardigen. De Belgische elektriciteitsmarkt is bovendien één van de moeilijkste in Europa: één grote speler (Electrabel) heeft bijna de volledige productie, handel en verkoop in handen. Samengevat: een goed functionerende elektriciteitsmarkt in ons land is niet evident. Wat gebeurt er als de elektriciteitsmarkt niet goed functioneert? Sommige klanten betalen dan economisch onverantwoorde prijzen terwijl sommige verkopers economisch onverantwoorde

winsten boeken. Dat is noch voor de koopkracht van de gezinnen, noch voor de concurrentiekracht van de ondernemingen goed. De politicus die dat wil vermijden, moet erover waken dat de elektriciteitsmarkt goed functioneert. Hij moet de markt "reguleren". Of: liberalisering noodzaakt regulering. Vreemd? Ja, op het eerste gezicht. Maar sla er alle dikke boeken over de elektriciteitsmarkt op na en kijk maar naar de liberalisering in Groot-Brittannië: daar wordt flink gereguleerd, anders werkt het niet. Het spreekt voor zich dat Electrabel geen enkel belang had bij een stevige regulering en hard lobbyde om zoveel mogelijk marge te behouden. Terwijl de nieuwkomers op de markt en verenigingen zoals Test-Aankoop juist wel pleitten voor een duidelijke en correcte regulering. Die breuklijn liep ook dwars door de regering en zorgde voor honderden uren discussies op de tientallen en tientallen interkabinettenvergaderingen. Schrijven we in dit koninklijk besluit een artikel dat goed is voor Electrabel of schrijven we er één dat goed is voor de concurrenten? Waarbij de concurrenten vooral buitenlandse bedrijven waren en Electrabel, in theorie toch, een Belgisch bedrijf.

“Je bent naïef, Luc, dat merk je toch. Sinds de oprichting van de SN Brussels Airlines hebben ze een bocht genomen, de liberalen plooiën nu voor Electrabel!” De socialisten waren ervan overtuigd. Tractebel, de hoofdaandeelhouder van Electrabel, had een sleutelrol gespeeld in de oprichting van SN Brussels Airlines. In de ogen van het grote publiek waren het de oude rakkers Lippens en Davignon die de nieuwe luchtvaartmaatschappij hadden gelanceerd. Maar Tractebel had een pak geld op tafel gelegd en gedurende maanden haar topkaderlid Emmanuel van Innis gedetacheerd om het nieuwe bedrijf op te starten. De houding van de VLD was inderdaad veranderd. In het begin hadden ze vrij goed samengewerkt met ons om het monopolie van Electrabel te beëindigen. Nogal wiesde voor een liberale partij. Maar vanaf zowat begin 2002 werd het veel lauwer. De opmerking van de socialisten was dus niet uit de lucht gegrepen, maar ik kon ze niet hard maken.

Voor de MR ligt het simpeler. Ze hebben gewoon vier jaar lang de belangen van Electrabel verdedigd. Zonder gêne. Ze ontkenden niet dat het amendement dat ze indienden op artikel honderd en zoveel van het technisch reglement van het hoogspanningsnet letterlijk de tekst was die ze een uur voordien van Electrabel gekregen hadden. Ze checkten ook niet welke gevolgen dat amendement zou hebben, wie eraan zou verdienen op kosten van wie. Het kwam van de vrienden, dus was het oké.

Het wereldbeeld van de Franstalige liberalen, en in grote mate ook dat van de Vlaamse liberalen, was geconcentreerd rond bedrijven die welvaart creëren. Dat moet je heel letterlijk nemen. De creatie van rijkdom door bedrijfsleiders is de kern van alles, punt uit! Nu ja, er is ook de verdeling. Die gebeurt op de eerste plaats in het bedrijf, bijv. op een directiecomité van het bedrijf waar beslist wordt over de winst die jaarlijks wordt uitgekeerd aan de aandeelhouders (al is dat wettelijk gezien een bevoegdheid van de algemene vergadering, maar dat is theorie). Er is ook de discussie met de andere maatschappelijke elites over de verdeling van die welvaart: met de vakbonden over de lonen, met politici over de hoogte van de belastingen. Maar het focuspunt is de welvaartscreatie en al de rest is afgeleide materie. De overheid is een noodzakelijke last, bemoeial of sta-in-de-weg. Zoals Ronald Reagan ooit zei: “Government isn’t the solution to our problems; government *is* the problem.” Daarbij wordt wel gemakshalve vergeten dat onze creatieve en dynamische ondernemers naar school geweest zijn en dat die scholen geld kosten aan de samenleving, om maar één voorbeeld te geven. De financiering van gemeenschapsvoorzieningen is voor hen echter geen punt. Niet alleen omdat voor hen wellicht een flink deel van die voorzieningen maar best geprivatiseerd kan worden, maar ook omdat het uit hun gezichtsveld ligt. Bedrijven, aandelen, economie,

cash flows en dividenden, daar is hun mens- en wereldbeeld rond geïntereerd. De staat mag wel opdraven als de privé-sector er zelf niet uit geraakt. Ik geef twee voorbeelden. De verzekering van export naar sommige risicolanden lukt niet als je het aan de privé overlaat en dus heb je een overheidsinstelling nodig voor die taak (Delcredere). Het bergen van nucleair afval is een te moeilijke klus voor de privé-sector en dus is een overheidsinstelling noodzakelijk (NIRAS), waarbij de privé-sector dan wel over grote dossiers medebeslissingsrecht afdwingt.

Nu is het uiteraard prima dat er mensen zijn die risico's nemen, geld investeren, een bedrijf oprichten en zeg maar ramen en deuren produceren. Een ondernemer die met respect voor wet en samenleving welvaart creëert, verdient uiteraard alle waardering. Maar zoals ik zei, zijn er een pak gemeenschapsvoorzieningen die heel belangrijk zijn voor de samenleving. En voor socialisten en groenen is er niet enkel de vraag over de productie van welvaart, maar ook de vraag over de verdeling van de welvaart. De groenen voegden er een nieuwe vraag bij: welke welvaart produceren we? Gebruiken we tropisch hardhout voor die ramen of deuren, of niet? Als groenen hebben we, tussen haakjes, helaas het eerste aspect, de productie van welvaart, veel te veel verwaarloosd. Waardoor de kritiek van het bedrijfsleven en van VLD en CD&V begin 2003, dat de groenen gevaarlijk waren voor de samenleving, aan kracht won. Zeker in economisch slechtere tijden zoals in het voorjaar 2003, het klimaat waarin de verkiezingen van 18 mei plaats hadden. Het blijft voor elke politieke partij een grote uitdaging om een goed evenwicht te vinden tussen die drie polen, productie, verdeling en definiëring van welvaart. Onevenwichten kunnen genadeloos afgestraft worden door de kiezer.

Wat de opening van de elektriciteitsmarkt betreft, ging de MR dus niet bestuderen hoe het in Groot-Brittannië of Noorwegen gebeurd was. Laat staan dat ze er een professor zouden over opbellen. Geen theorie, laat staan ideologie. Wel neen. De vrienden, de kennissen van hun socio-culturele groep, zouden wel weten wat er moest gebeuren. Dat liep al decennia zo en had zijn nut bewezen. Je contacteert dus naargelang het dossier Electrabel, Distrigas, Totalfina..., waar mensen uit jouw wereld de touwtjes in handen hebben. Waar er zeker familie werkt, op hoog niveau, en vrienden. Die je zaterdagavond op het huwelijksfeest van die en die ontmoet, of zondagmiddag op de golf in Waterloo. Complotten moet je daarin niet zien, al heb je die uiteraard, overal trouwens. Die mensen hebben, zeker in de energiesector, nooit een ander systeem gekend. In sommige gevallen worden ze natuurlijk wel gedwongen om samen met de voorzitters van de vakbonden te overleggen, of met enkele toppolitici. Maar het bleven chefs die samen akkoorden sloten. Liefst discreet. Zonder publiek debat, ver van regering en parlement. Als de formule decennialang zo goed gewerkt had, waarom ze dan veranderen? Discretie siert ons toch? Discretie is toch een achtenswaardige code van onze stand? In hele sectoren van de samenleving was die aanpak al lang voorbijgestreefd, maar in de energiesector zeker niet. Die verfijnde besluitvorming van een beperkt en select groepje mensen werd in juli '99 totaal overhoop gegooid door een kerel die - zonder das en met oorring! - niet eens op hun recepties binnen zou mogen, maar nu wel even staatssecretaris voor energie was.

Het klikte niet tussen Gérard Mestrallet en Olivier Deleuze, dat zag je onmiddellijk. De grote baas van Suez, hoofdaandeelhouder van Tractebel en dus baas van Electrabel, had een afspraak gevraagd met Deleuze. Naast hen waren ook Jean-Pierre Hansen, patron van Tractebel en ik aanwezig. Twee werelden: de Franse topindustriële en de Brusselse Ecolo'er. Er lag Mestrallet en Hansen één zaak dwars. Dat we hen niet steunden. De concurrentie op de Europese markt werd bikkelhard. Er waren belangrijke fusies in de sector die leidden tot zeer grote ondernemingen wat het Electrabel niet makkelijk maakte. In andere landen werden de

elektriciteitsbedrijven volop gesteund door hun regeringen, ook al ging men daarbij in de grijze zone van wat mocht en niet mocht van Europa, of zelfs in de rode zone. Wij deden daar niet aan mee. En dus waren we “tegen” hen. Wie ons niet helpt, werkt ons tegen. Schande, vonden ze dat. Ze zegden het niet, maar het bleek uit alles, het klonk later zo dikwijls: “Wij zijn het belangrijkste industriële bedrijf van het land, we zorgen voor duizenden jobs, voor miljoenen euro belastinggeld voor de overheid. En jullie voeren een politiek tegen ons!”. Het gesprek tussen Mestrallet en Deleuze cirkelde rond die kwestie braafjes heen en leidde dus tot niets. Misschien hadden we rechtuit moeten spreken: “Mijnheer Mestrallet, wij willen inderdaad een groot en sterk Electrabel. Dat zich ontwikkelt tot één van de grote spelers op de Europese energiemarkt. Het zou een goede zaak zijn voor ons land, voor zijn energiebevoorrading, voor de jobs, de knowhow. Maar niet tegen elke prijs. Niet ten koste van hoge elektriciteitsrekeningen voor gezinnen en bedrijven en nog lagere belastingen. Trouwens, welke garantie hebben wij dat de onverantwoorde monopoliewinsten die jullie in België boeken naar investeringen in België gaan? Vroeger hadden de Belgische regering en de sociale partners nog iets te zeggen over die investeringen en over de verdeling van de winsten, maar dat is gedaan. Welke garantie heeft de Belgische samenleving dat jullie economisch onverantwoorde monopoliewinsten niet gewoon naar de aandeelhouders van Electrabel gaan, voor de helft dus Suez, een Frans bedrijf?”

Het gesprek tussen Mestrallet en Deleuze herinnerde me aan mijn ontmoeting zo’n tien jaar eerder met Roger De Clerck, topman van Beaulieu. Ik had als jong parlamentslid Beaulieu echt op de hielen gezeten: de onwettelijke overheidssteun aan Fabelta Zwijnaarde, de ongezonde arbeidsomstandigheden bij Fabelta Ninove, als een pittbul had ik me in de dossiers vastgebeten. De Clerck nodigde me uiteindelijk uit op hun hoofdzetel om “een aantal misverstanden recht te zetten.” Helaas begreep ik door zijn West-Vlaams dialect niet de helft van wat hij zei. Maar dit was toch duidelijk: hoe hij zijn bewondering uitsprak voor PS-voorzitter Spitaels die erin geslaagd was om van Europa 100 miljard frank los te krijgen voor Henegouwen, terwijl de Vlaamse politici hun bedrijven aanvielen, en “wij, bedrijfsleiders, voor zoveel jobs en welvaart zorgden.” Identiek hetzelfde discours. Een bedrijfsleider die er zich niet voor schaamde om via politieke vrienden staatssteun binnen te halen die de concurrentie totaal vervalste, om daarna even op de politieke klasse in te hakken. Gelukkig waren niet alle bedrijfsleiders zo’n cowboys.

Dat was dus de kern van de zaak, de monopolierente van Electrabel, de rode draad doorheen de discussies over zo’n 35 koninklijke besluiten, een paar honderd interkabinettenvergaderingen en tientallen discussies op kern en ministerraad. Electrabel had bij het begin van de paarsgroene regering nog altijd een flinke monopolierente. Die zou dus afgebouwd worden. Maar aan welk tempo en tot welk niveau? Het was een brute machtsstrijd over honderden miljoenen euro per jaar meer voor Electrabel en minder voor de consumenten, of omgekeerd. Studies en cijfers werden gebruikt en gemanipuleerd dat het een lieve lust was. Als het de eigen winkel maar goed uitkwam. Nu ik de balans opmaak, heb ik gemengde gevoelens over onze resultaten. De experts van de vakbonden zeggen dat we een historische correctie aangebracht hebben, in het algemeen belang, in het belang van de consumenten, zeker rekening houdend met de aanwezigheid van de liberalen in de regering en de macht van Electrabel. De elektriciteitstarieven van de gezinnen waren tegen het einde van de legislatuur voor de meeste gezinnen op het niveau van de buurlanden gebracht, maar gezien de lagere kostprijs van ons productiepark hadden die nog kunnen zakken. Voor de KMO’s was de zaak niet geregeld. Ze bleven 10 tot zelfs 20 % te veel betalen voor hun elektriciteit. Er zat dus nog meer in, maar de politieke wil om verder te gaan was er niet. Het smaakte telkens weer bitter vast te stellen dat liberale toppolitici voor de belangen van één bedrijf kozen, ten koste van de KMO’s.

Het systeem was geniaal. Je zorgde ervoor dat wie besliste over de monopolierente zijn deel van de koek kreeg:

- Electrabel mocht hoge winsten boeken en zijn aandeelhouders verwennen.
- De grote Belgische topbedrijven genoten van extra lage elektriciteitstarieven.
- De politici waren via hun gemeenten en intercommunales belangrijke aandeelhouders in de sector en kregen gul dividenden toegestroomd. Bovendien zetelden tal van burgemeesters en parlementsleden in raden van bestuur van intercommunales waar ze nog zitpenningen kregen. Die politici zouden dus, zowel in het belang van hun gemeenten als in hun eigenbelang, het systeem met hand en tand verdedigen.
- De vakbonden trachtte je monddood te maken door hen inspraak te geven in de investeringspolitiek van Electrabel en door de concuriepositie van de grote industriële bedrijven die veel mensen tewerkstellen te steunen door lage elektriciteitstarieven. De werknemers in de sector kregen zeer hoge lonen zodat ook zij het pact met hand en tand verdedigden.

Wie betaalde echter de rekening van deze Sint-Niklaas-politiek? Degenen die niet aan tafel zaten: de gezinnen en KMO's. Dit zonder dat ze het echt beseften. Daarom protesteerden ze ook niet. En hop, je was vertrokken voor vele jaren. Het is helaas geen karikatuur. Het was een geniale constructie. In 's lands belang. Uiteraard.

Alles begon in het begin van de jaren vijftig. De Belgische economie slabakte en de politieke en sociale verhoudingen lagen moeilijk. De Koningskwestie had het land op de rand van de splitsing gebracht en was nog niet verteerd. Nu verscheurde de schoolstrijd de Belgische samenleving. In de elektriciteitssector waren een heel reeks van ondernemingen, privé en publieke, actief, zonder dat er een duidelijk overheidsbeleid was. De vakbonden waren de hoge elektriciteitstarieven beu en vroegen maatregelen. Het ABVV ging een stap verder en vroeg op zijn congres van 30 en 31 oktober 1954 de nationalisering van de elektriciteitssector. De elektriciteitssector stond op zijn kop en reageerde direct. Ze vroegen onderhandelingen met de vakbonden. Het patronaat was ook verontrust: een staking in de elektriciteitssector treft onmiddellijk grote delen van de industrie. Het patronaat heeft alle belang bij een structurele en langdurige pacificatie in deze sector. De elektriciteitssector en de vakbonden startten onderhandelingen. Het patronaat schoof ook aan tafel en de regering stuurde waarnemers. Maandenlange onderhandelingen resulteerden in een uniek Belgisch compromis, op 15 juli 1955. Het was een origineel en zeer effectief pacificatiepact. Er werd niet genationaliseerd, de private aandeelhouders behielden hun eigendomsrechten. Maar de sector moest worden gerationaliseerd en bovendien - du jamais vu- moesten de bedrijven aan de vakbonden inzage geven in hun kostenstructuur. Ze moesten dus hun boekhouding op tafel gooien. De vakbonden wilden zicht hebben op de inkomsten en uitgaven van de sector en kunnen controleren of de elektriciteitstarieven redelijk waren. Ze wilden ook controleren of er niet te veel winst naar de aandeelhouders ging. Het was dé grote vernieuwing. Om die controle mogelijk te maken werd het Controlecomité voor de elektriciteit opgericht. Niet bij wet, maar bij conventie, met als leden de sector, de vakbonden en het patronaat. De regering was enkel "waarnemer" (pas in 1982 kreeg het Controlecomité een wettelijke basis, maar dat veranderde niets aan zijn werking).

In de eerste jaren van het bestaan van het Controlecomité volgde al een belangrijke daling van de elektriciteitstarieven. Voor de gezinnen daalden de tarieven in de periode 1954-1959 met niet minder dan 15 %. Ook de rationalisering van de elektriciteitssector ging van start. Overnamen en fusies volgden. Die zouden decennia duren. Bij de start van het Controlecomité waren er 36 privé-bedrijven in de sector actief. Onder druk van het Controlecomité en technologische en economische factoren (steeds grotere centrales) zouden

er in de jaren tachtig maar drie groepen overblijven, die dan nog onderlinge banden hadden via gemeenschappelijke bestuurders en via een netwerk van financiële participaties. In 1989 werd beslist om ze samen te smelten tot één bedrijf, Electrabel, zodat in de feiten een totaal monopolie ontstond.

Gedurende decennia zou het Controlecomité beslissen over tarieven, over rentabiliteit van de sector, over openbare dienstverplichtingen, sociale tarieven en rationeel energiegebruik, vanaf 1963 ook in de gasector. Het Controlecomité zou ook zwaar wegen op de investeringspolitiek van de sector, dit via de “uitrustingsplannen voor de elektrische productiemiddelen”. Die plannen bevatten de investeringen in nieuwe centrales. Al die discussies en beslissingen gebeurden ver weg van pers en publiek, van Kamer en Senaat. Maar met de impliciete instemming van de top van de traditionele partijen.

Het Controlecomité is nooit een regulator geweest in de zin van de CREG, de regulator die wij aanstelden. Het was een klein secretariaat, meer niet. De echte berekeningen van uitgaven en inkomsten werden door de sector zelf gemaakt. Bovendien controleerde het Controlecomité niet of een bepaalde uitgave verantwoord was. Voor de bouw van het hoogspanningsnet werden bijv. dure studies besteld bij ondernemingen verbonden met Electrabel. Zo werden er op subtiële wijze geldstromen in de richting van dezelfde spelers georganiseerd. Het Controlecomité aanvaardde dat allemaal.

Heel belangrijk was dat de grote elektriciteitsverbruikers altijd voordelige tarieven kregen.

Dat was goed voor hun concurrentiepositie en dus waren de grote patroons van Arcelor, Umicore en andere BASF's tevreden. Precies die grote bedrijven hadden het voor het zeggen bij het VBO. De vakbonden, die in die oude industriële sector toch nog veel leden en veel macht hadden, zagen die lage tarieven voor de grote bedrijven uiteraard ook zitten. Bovendien was het door deze lage tarieven voor die bedrijven zelden rendabel om een eigen centrale te bouwen. Want dat wou de elektriciteitssector absoluut vermijden, anders zouden ze de controle over het systeem verliezen. Dit systeem heeft gedurende een zekere tijd nut gehad.

Ons land kreeg een zeer goed productiepark (helaas met een groot kernpark), een veilig hoogspanningsnet, er kwamen sociale tarieven en de gemeenten verdienden er via hun participaties in de sector ook een stuiver aan. Maar er waren zware perverse effecten en het systeem was totaal ondoorzichtig. Het Controlecomité verstopte zich voor pers en publiek en vermeed, zeker de laatste jaren, elk debat over haar beleid. Begrijpelijk, want dat was echt niet meer te verantwoorden. De elektriciteitstarieven hadden zeker sinds 1995 flink kunnen dalen, want een groot deel van de elektriciteitscentrales was afgeschreven. Maar het Controlecomité voerde die prijsdaling selectief en traag door. De gezinnen en KMO's moesten jaren wachten op de prijsdalingen waar ze eigenlijk recht op hadden. Terwijl het rendement van Electrabel zeer hoog bleef en de gemeentelijke inkomsten zelfs nog stegen.

Dat laatste zette zware druk op de politici om niet tussen te komen. De partijvoorzitter die hieraan zou geraakt zou hebben, zou onmiddellijk al zijn burgemeesters over zich gekregen hebben. En dus gebeurde er niets. De politieke elites waren gegijzeld, hun instemming afgekocht. Een geniaal mechanisme. *Wie erin meedraaide, verdiende er ook aan, en zweeg dus.* Tot dus in de zomer '99 Olivier Deleuze bevoegd werd voor energie en reeds op 20 augustus '99 in La Libre Belgique zei: “Moi, mon instrument c'est la loi, et non le deal.” De eindfase van een tijdperk was begonnen, het mechanisme zou gaan sputteren. De Europese richtlijn in verband met de opening van de elektriciteitsmarkt creëerde een fantastische kans, want heel de sector moest worden hervormd. Die kans hebben we genomen: einde van de pacts en conventies, afbouw van de economisch onverantwoorde cadeau's, uitbouw van een sociaal energiebeleid, nadruk op hernieuwbare energie en warmtekrachtkoppeling en installatie van een sterke en onafhankelijke regulator, de CREG, die de markt moet bewaken. Op vier jaar tijd was dat een hele klus, zeker met een kleine administratie en grote tegenstanders. Maar ook hier geldt: aan het Belgische systeem van pacts gesloten in alle

discretie ten koste van de gewone man kwam maar een einde dankzij een extern feit, de Europese richtlijn. Ook hier rijst de vraag of de Belgische politieke klasse sterk genoeg is om echt grote veranderingen met economisch impact af te dwingen.

De relatie “Controlecomité / regering” was bizar. Het Controlecomité was zeer autonoom, qua cultuur nog meer dan op papier. Ik zat er wel als “afgevaardigde van de regering”, maar werd, zeker door het VBO en de sector, beschouwd als verstoorder van de “overlegcultuur”. Wat ik ook was. Mijn relatie met de vakbonden was wel goed. We hadden hetzelfde doel. En voor het eerst hadden ze een regeringsafgevaardigde die er 100% tegenaan ging, en geen rekening moest houden met de aandeelhouders van Electrabel of de burgemeesters. Organisaties als Test-Aankoop hebben de vakbonden vaak gekapitteld voor hun rol in het Controlecomité, maar gedurende de jaren die ik meegemaakt heb, was die kritiek niet terecht. De vakbonden wisten dat het systeem, ondanks hun verzet, ontspoord was en probeerden eruit te halen wat mogelijk was.

Op onze vraag had de regering in april 2000 beslist dat de elektriciteitstarieven stapsgewijs tegen juli 2002 tot het niveau van de buurlanden moesten dalen. Drie jaar lang hebben we via brieven en interventies het Controlecomité moeten dwingen dat ook uit te voeren. Elke stap was opnieuw een gevecht. Gelukkig ging Test-Aankoop er een paar keer per jaar hard tegenaan. Dat was niet leuk voor ons, want hun persberichten bewezen dat we het probleem nog niet opgelost hadden. Maar die druk was nuttig. Uiteindelijk keurde het Controlecomité in de periode 1999-2003 voor 25 miljard BEF tariefdalingen goed. Voor een deel werden die weliswaar geneutraliseerd door stijgende brandstofprijzen en de inflatie, zodat de consument het nauwelijks merkte op zijn factuur. Maar economisch gezien was het een historische correctie. Terwijl in 1999 de elektriciteitsfactuur van onze gezinnen wel 20% hoger was dan die van de gezinnen in de buurlanden, lag in 2003 de lat nagenoeg gelijk.

“Ik ben uiteraard niet tegen een snellere opening van de markt”, zei Tony Vandeputte, afgevaardigd bestuurder van het VBO, in het begin van de legislatuur tegen Olivier Deleuze. Ik kon mijn oren niet geloven. Het VBO zou toch dag en nacht moeten lobbyen om de elektriciteitsmarkt open te breken? Niets was minder waar. De grote elektriciteitsverbruikers hadden altijd voordelige tarieven gekregen, ten koste van de KMO's en de gezinnen, en waren ook de machtige leden van het VBO. In 2000 al konden zij hun elektriciteitsleverancier kiezen en was het Controlecomité voor hen niet meer van tel, want hun tarieven werden bepaald op de vrije markt. Vandeputte moest dus in het Controlecomité geen rekening meer houden met hen. En als hij moest kiezen tussen de belangen van de andere bedrijven, de KMO's zeg maar, en die van Electrabel, was het altijd Electrabel. Systematisch. Een restant van de connecties van het oude Belgo-Belgische systeem? Een teken dat Electrabel en Tractebel zeer zwaar doorwogen binnen het VBO? Begin 2003 speelde hij het zo grof dat ik als regeringswoordvoerder een beslissing van het Controlecomité schorstte. Dat was nog nooit gebeurd. Het veroorzaakte een grote rel in het Controlecomité en de sector. De KMO's hadden recht op 25 miljoen euro extra voor een tariefdaling. Electrabel wou dat niet betalen. Denk niet dat er dan in het Controlecomité gediscussieerd werd op basis van nota's met berekeningen om te zien wie nu waarop recht had, helemaal niet. Het was gewoon bieden zoals “marchands de tapis” dat doen, pure machtsstrijd. Op de eerste vergadering kon ik al 8,25 miljoen afdwingen. Verder wou Electrabel niet gaan. Ik wou echter 25 miljoen en schorstte de beslissing. Tony Vandeputte was razend. Zeker toen hij in de krant moest lezen dat Deleuze de bedrijven beter verdedigde dan het VBO. We hebben de zaak toen aangekaart binnen de regering en de liberalen konden niet anders dan ons steunen. Het werd uiteindelijk 25 miljoen extra voor de KMO's. Een absolute vernedering voor Tony Vandeputte: publiek

bleek dat een groene staatssecretaris op een paar weken $\approx$ 25 miljoen extra voor de bedrijven binnen haalde, wat hij dus niet voor elkaar had gekregen.

Op 7 december 2001 besliste de regering op voorstel van Olivier Deleuze om het Controlecomité af te schaffen. Op 1 juli 2003 deed het Controlecomité de boeken dicht (de wet tot afschaffing van het Controlecomité werd unaniem door de Kamer goedgekeurd). Sindsdien is het de regering, na advies van de CREG, die de tarieven voor elektriciteit en gas voor de gezinnen en KMO's in Brussel en Wallonië bepaalt. In Vlaanderen kan sinds 1 juli 2003 iedereen zelf zijn leverancier kiezen en zijn de prijzen vrij. Sommige experts zeggen dat de liberalisering van de elektriciteitsmarkt economisch enkel zinvol is voor grote verbruikers, grote bedrijven zeg maar, niet voor gezinnen. Anderen beweren van wel. We zullen zien. Maar in het buitenland duurt zo'n marktopening al gauw vijf à tien jaar. We zitten ook in een zeer bijzonder situatie. Electrabel en de kleine overheidsproducent SPE hebben nagenoeg 100% van de markt. Terwijl concurrentie maar werkt als je minstens vier spelers van ongeveer dezelfde grootte hebt, dat blijkt telkens weer. De enige echte oplossing bestaat erin gedurende enkele jaren "virtuele capaciteit" te veilen. Hoe werkt dat? Concurrenten van Electrabel zouden op een veiling bijvoorbeeld een hoeveelheid elektriciteit voor een periode van zes maanden kunnen kopen. Die elektriciteit kunnen ze dan in die periode leveren aan hun klanten. Electrabel blijft wel eigenaar van de centrales, vandaar "virtuele capaciteit". Als die nieuwe spelers op de markt binnen enkele jaren zelf beschikken over elektriciteitscentrales, wordt er niet meer geveild. Zo'n systeem wordt al in een paar landen toegepast en is dé hefboom om een correcte marktwerking te creëren. In het voorjaar 2002 vroegen we de regulator van de vrije markt, de CREG, er een studie over te maken, om dan de discussie in het najaar 2002 te lanceren. Maar de studie kwam er niet. Uiteindelijk heeft Olivier Deleuze in april 2003, zonder studie in de hand, toch een principiële akkoord over veilingen kunnen afdwingen op de ministerraad, dankzij de steun van Johan Vande Lanotte. De veilingen moesten er komen vanaf september 2003. Maar onze opvolgers vertikten het die beslissing uit te voeren. Dat licht ik toe in het volgend hoofdstuk.

DE PAARSE RESTAURATIE¹

Waarom werkt de elektriciteitsmarkt niet voldoende? Omdat de federale paarse regering het niet wil. Ze voert een ander beleid dan de vorige regering: ze wil tegen elke prijs Electrabel helpen om een grote speler te worden op de Europese energiemarkt. Die keuze heeft een prijs en die betalen jij en ik, via onze elektriciteitsfactuur.

Zoals ik al zei koos de paarse regering voor een doorgedreven regulering. Ze stelde een "regulator" (de CREG) en een "netbeheerder" (ELIA) aan. Ze schreef tientallen koninklijke besluiten, over transporttarieven, toegangscontracten en nog veel meer van die ingewikkelde dingen. Alle spelers op het veld steunden deze doorgedreven regulering: het bedrijfsleven, de vakbonden, de consumentenverenigingen... Op geen enkel moment kwam er verzet tegen deze aanpak.

Eén belangrijke beslissing inzake de opening van de elektriciteitsmarkt behoort niet tot de bevoegdheid van de federale regering, maar tot die van de gewestregeringen: de timing van de volledige liberalisering van de markt. De Waalse en Brusselse regering openen de elektriciteitsmarkt stap voor stap en laten de gezinnen nog even wachten. De Vlaamse regering koos voor de big bang strategie: heel de markt open op 1 juli 2003. Alle Vlaamse bedrijven en gezinnen kunnen dus al bijna twee jaar hun leverancier kiezen. Het was een flinke gok. De Vlaamse regering kon dan wel beslissen de markt open te gooien, de federale

---

¹ Ik herneem hier bijna letterlijk de tekst van een vrije tribune die de krant de Morgen verwerkte in een artikel op 6 juli 2004.

regering had en heeft de hefboomen in handen om de markt al dan niet te doen werken. Onder paarsgroen was dat geen probleem. De samenwerking tussen de kabinetten Stevaert (en later Bossuyt) en Deleuze liep gestroomlijnd. Beiden wilden een goede marktwerking. Die eensgezindheid is nu weg.

De federale paarsgroene regering was op minder dan vier jaar klaar met het kader van de regulering van de elektriciteitsmarkt. In de telecommarkt is de regulering na meer dan tien jaar nog niet rond. Eén aspect van de regulering werd pas beslist in het voorjaar van 2003 en moest operationeel worden vanaf september 2003: de veiling van virtuele productiecapaciteit van elektriciteit, of VPP. Dat is het smeermiddel van de Belgische elektriciteitsmarkt. Het is een zwaar begrip voor een simpel mechanisme dat in Frankrijk en Ierland al wordt toegepast. Electrabel zou gedurende bijv. vijf jaar de elektriciteit geproduceerd door centrales met een totale capaciteit van rond de 4000 megawatt veilen. Concurrenten kunnen die stroom opkopen en doorverkopen aan klanten. Die vijf jaar laat toe dat diezelfde concurrenten nieuwe centrales bouwen in ons land zodat er voldoende spelers op de markt komen en de markt echt kan functioneren. Veilingen zijn dus geen extreem-linkse aanval op privé-eigendom, maar gewoon een creatief en soepel mechanisme om economisch onverantwoorde geldstromen van onze bedrijven en gezinnen naar de aandeelhouders van Electrabel te stoppen. Veilingen zijn de enige manier om onze elektriciteitsmarkt op korte termijn te doen functioneren. De rest is prutsen in de marge.

In het voorjaar van 2003 besliste de federale, paarsgroene regering om vanaf september veilingen te organiseren. Bovendien zou Electrabel bij de invoer van elektriciteit uit Frankrijk geen voorkeursbehandeling meer krijgen. Iedereen gelijk voor de wet. De zogenaamde "historische contracten" werden naar de prullenmand verwezen.

Heeft de paarse regering deze aanpak verder gezet? Neen, totaal niet. De paarse regering heeft beslist dat Electrabel zijn voorkeursbehandeling behoudt voor de invoer van elektriciteit uit Frankrijk, een geniaal geschenk dat de markt scheef trekt. Bovendien wordt de piste van veilingen niet meer gevolgd. De regering besliste wel op de top van Gembloux begin 2004 dat 25% van de productiecapaciteit van Electrabel beschikbaar moet zijn voor derden. Ook verkondigde Premier Verhofstadt in "Forward", het tijdschrift van het VBO, dat 25% van de productiecapaciteit geveild zou worden. Daar kwam echter niets van in huis. Minister van energie Moerman zei in het voorjaar van 2004 in de Kamer dat veilingen één van de pistes zijn om die 25% te bereiken. Voor de rest doet de minister wat ze sinds de start van de regering doet: studeren, evalueren en reflecteren. Nieuwe regelgeving of beslissingen voor de elektriciteitsmarkt zijn er niet. Op het terrein verandert er niets. De Vlaamse regulator, de VREG, waarschuwde half mei 2004 nochtans dat de nieuwkomers op de markt zich zullen terugtrekken als er geen werk gemaakt wordt van een betere marktwerking.

De regulering van de elektriciteitsmarkt is dus sinds juli 2003 compleet stilgevallen, met alle gevolgen van dien: economisch onverantwoorde monopoliewinsten voor één speler, ten koste van de koopkracht van de gezinnen en de concurrentiekracht van de bedrijven. Waarom?

Omdat de paarse regering een bocht van 180 graden genomen heeft.

In Europa hebben verschillende regeringen er radicaal voor gekozen om hun nationale kampioenen te steunen. Dat zijn de grote bedrijven die proberen bij de beste te zijn op Europees vlak of wereldvlak. Duitsland duwde de fusie van de twee energiebedrijven Eon en Ruhrgaz door. De Franse regering kwam actief tussen in de farmaceutische sector (Sanofi-Aventis). Deze manoeuvres gaan vaak gepaard met zware druk op de Europese Commissie om de concurrentieregels soepel te interpreteren. In economische kringen worden er grote vragen gesteld over de economische meerwaarde van deze aanpak, maar de Franse en Duitse regeringen hebben alvast openlijk voor deze aanpak gekozen. En onze regering? Die schaaft zich weliswaar niet publiekelijk in het kamp van "Parijs" en "Berlijn", maar in de energiesector koos ze wel voor die optie. Ze zet alle zeilen bij voor Electrabel en gaat daarin

zeer ver. Het bedrijf moet worden geholpen om mee te kunnen spelen in de harde strijd op Europees vlak. Electrabel moet het in ons land niet "te moeilijk" krijgen, dus niet te veel concurrentie. De andere Europese landen helpen toch ook hun grote energiebedrijven, klinkt het in de coulissen van de Wetstraat. De extra winsten in ons land kunnen Electrabel helpen een Europese speler van formaat te worden, en dat is toch goed voor ons, luidt het.

Deze aanpak stelt grote problemen op drie vlakken.

Zoals reeds gezegd twijfelen heel veel economen of de strategie van "steun aan grote spelers" economisch verstandig is. Twee: Electrabel is geen Belgisch bedrijf meer. Het Franse Suez heeft de meerderheid. De mooie winsten die de paarse regering Electrabel in ons land laat boeken, worden voor het grootste deel naar de Franse meerderheidsaandeelhouder gesluisd. Meer nog, eigenlijk overleeft Suez de laatste jaren alleen dankzij de prestaties van Electrabel. Of: met instemming van onze politici sluisen de Belgische bedrijven en gezinnen jaarlijks ettelijke honderden miljoenen euro naar Franse aandeelhouders. Deze transfer gaat ten koste van de Belgische economie. Derde probleem: de beslissing om radicaal voor Electrabel te kiezen werd niet genomen in de openbaarheid, na een publiek debat, maar in alle stilte. In de beste traditie van de Belgische energiepolitiek. Die energiepolitiek is al decennia gebaseerd op pacts en conventies tussen politieke en economische elites, zonder publiek debat en zonder publieke controle. Tijdens de vorige regering werd daar een einde aan gemaakt: het energiebeleid werd in alle openbaarheid gevoerd. Dat is dus nu gedaan. Opnieuw naar de tijd van toen. Restauratie.

De vakbonden, Test-Aankoop en de Gezinsbond protesteerden al herhaaldelijk tegen de slechte marktwerking en de te hoge elektriciteitsstarieven voor de gezinnen. Maar waarom is er dan niet meer druk van het VBO? Deze situatie is toch slecht voor de concurrentiepositie van de bedrijven? Het VBO heeft nooit de deuren van de kabinetten platgelopen voor de liberalisering van de elektriciteitsmarkt. Tony Vandeputte – ondertussen "onafhankelijk bestuurder" bij Electrabel - heeft als afgevaardigd bestuurder van het VBO het kabinet Deleuze maar zelden aangesproken over de elektriciteitsmarkt, laat staan dat hij hard op tafel klopte voor een betere marktwerking. Het VBO pakt wel de politici hard aan voor de energieheffingen. Dat is vanuit hun belang niet verwonderlijk. Maar voor de meeste bedrijven is de basismarktprijs van de elektriciteit veel belangrijker dan de heffingen op die elektriciteit. Die basismarktprijs hangt af van de marktwerking. Waarom trekt het VBO dan niet harder van leer tegen de slechte marktwerking? Is dat niet vreemd? Je zou van een organisatie die beweert alle bedrijven te verdedigen toch een heel andere houding verwachten? Wegen Electrabel – en Suez - binnen de bestuursorganen van het VBO dan zo zwaar? Verdedigt het VBO hier enkel de bedrijven met een zeer grote elektriciteitsconsumptie, ten koste van de andere? Waarom lobbyt het VBO enkel voor maatregelen die iets kosten aan de overheid (lagere heffingen) en nooit voor maatregelen die iets zouden kunnen kosten aan Electrabel? Zolang de besluitvorming hierover binnen het VBO niet uitgeklaard raakt en zolang het VBO die lijn aanhoudt, zal elke vooruitgang in dit dossier zeer moeilijk zijn.

Nawoord

In juli 2004 volgde Marc Verwilghen Fientje Moerman op. Zoals de Engelsen vroegen we ons af: "Will he be his own man?" Snel bleek dat het niet het geval was. Heel het najaar 2004 sleurde en trok hij aan een wetsontwerp om de bevoegdheden van de CREG in te perken. Terwijl alle experts en studies pleitten voor een betere regulering van de markt, wou hij de regulering op waakvlam zetten. Tot meerdere eer en glorie van... Juist. Op 20 oktober 2004 publiceerde de CREG een rapport van de Britse consultant "London Economics", één van belangrijkste consulents voor economie en energie in Europa. Het rapport stelde dat de machtspositie van Electrabel in de Belgische elektriciteitsmarkt veel te groot is. Ofwel moet

het bedrijf in drie of vier stukken gehakt worden. Ofwel moet er veel meer elektriciteit geveild worden. Zeg maar de piste van de paarsgroene regering. Minister voor energie Verwilghen en de CREG kondigden aan dat ze het rapport gaan "bestuderen."

En in Brussel en Wallonië? Daar is de situatie helemaal te gek. De elektriciteitsstarieven van de gezinnen worden er sinds 1 juli 2003 bepaald door de minister bevoegd voor energie. Minister Moerman verklaarde begin januari 2004 in de Kamer dat de Brusselse en Waalse gezinnen inderdaad recht hebben op een tariefdaling, onder meer omdat de CREG een daling van de tarieven voor het transport en de distributie van elektriciteit had opgelegd. Maar ze verdrong het dossier in studiewerk en adviesprocedures. Tot vandaag gebeurde er niets. Anders gezegd: de Brusselse en Waalse gezinnen missen een tariefdaling waar ze nochtans wettelijk recht op hebben. Tot groot plezier van Electrabel dat hier extra inkomsten heeft zonder dat daar enige economische logica aan vastzit.

Ik wil ten slotte even ingaan op de discussie over de heffingen in de elektriciteitssector. Vanuit het bedrijfsleven is vaak te horen dat deze door de paarsgroene regering enorm verhoogd werden. Electrabel pikt daar gretig op in en creëert een beeld van "het is de schuld van de overheid met al hun heffingen dat de elektriciteitsprijs niet kan dalen." Nonsens. Een studie van de CREG van april 2004 geeft volgende resultaten:

- voor de gezinnen zijn de heffingen op elektriciteit in België lager dan in Nederland, Duitsland en Frankrijk;*
- voor een gewoon bedrijf geldt dat ook;*
- voor een bedrijf dat zeer veel elektriciteit verbruikt zijn de heffingen in België lager dan in Duitsland en Frankrijk, maar hoger dan in Nederland.*

De heffingen op elektriciteit werden dus weliswaar onder paarsgroen verhoogd, maar ze blijven voor de meeste gebruikers lager dan die in de buurlanden.